

XX ASR GRAFIKASI

Charos Ummatova

*Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn institute**"Miniatyura Va kitob grafikasi" kafedra mudiri*

Annotatsiya: Ushbu maqolda XX asr grafik san'atining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari tahlil qilingan. Grafik dizaynning ommaviy kommunikatsiya vositasi sifatida taraqqiy etishi, Art Nouveau, modernizm, Bauhaus, konstruktivizm hamda Shveysariya uslubi kabi muhim yo'nalishlarning grafik san'at rivojiga ko'rsatgan ta'siri yoritilgan. Shuningdek, reklama grafikasi, korporativ identitet tizimlari va raqamli texnologiyalarning grafik dizayndagi o'rni ochib berilgan.

Kalit so'zlar: grafik dizayn, vizual kommunikatsiya, modernizm, konstruktivizm, korporativ identitet, tipografiya, raqamli texnologiyalar.

Kirish:

XX asr grafikasi insoniyat madaniyati va vizual kommunikatsiya tarixida tub burilish yasagan asosiy san'at yo'nalishlaridan biri sanaladi. Mazkur davrda grafik tasvirlar nafaqat estetik vazifani, balki axborot uzatish, ijtimoiy g'oyalarni targ'ib qilish va ommaviy kommunikatsiya vositasi sifatidagi funksiyalarni ham amalga oshira boshladi. Sanoatlashuv jarayonining jadallashuvi va texnologik taraqqiyot grafik mahsulotlarga bo'lgan talabning keskin ortishiga sabab bo'ldi. Matbaa texnologiyalarining takomillashuvi dizaynerlarga rang, shakl va kompozitsiyadan yanada samarali foydalanish imkoniyatini yaratdi. XX asr boshlariga kelib grafik dizayn mustaqil ijodiy va kasbiy faoliyat sohasi sifatida shakllandi. Reklama, nashriyot va sanoat korxonalarida grafik mahsulotlarning asosiy buyurtmachilariga aylandi. Natijada grafik san'at jamiyatning madaniy va iqtisodiy rivojlanishida muhim omil sifatida namoyon bo'ldi.

Asosiy qism:

XX asr boshlarida grafik san'at rivojiga Art Nouveau uslubi sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Ushbu yo'nalish dekorativ elementlar, egri chiziqlar va tabiatdan ilhomlangan shakllarning keng qo'llanilishi bilan ajralib turardi. Art Nouveau vakillari grafik kompozitsiyada tasvir va matn o'rtasidagi uyg'unlikka alohida e'tibor qaratdilar. Mazkur uslub reklama plakatlari, kitob muqovalari va jurnal bezaklarida keng tarqaldi. Ayniqsa Yevropa mamlakatlarida ushbu estetik qarashlar ommaviy madaniyatning tarkibiy qismiga aylandi. Grafik dizaynning vizual jozibadorligini oshirish orqali auditoriya e'tiborini jalb qilish imkoniyatlari kengaydi. Natijada san'at va tijorat o'rtasidagi aloqalar yanada mustahkamlandi.

Birinchi jahon urushidan keyingi davr grafik san’atda modernistik tendensiyalarning kuchayishi bilan tavsiflanadi. Dizaynerlar bezakdorlikdan voz kechib, soddalik, funksionallik va aniq vizual tuzilmalarga murojaat qila boshladilar. Ushbu jarayonda geometrik shakllar va minimalistik kompozitsiyalar muhim ahamiyat kasb etdi. Modernizm grafik mahsulotning estetik ko‘rinishidan ko‘ra uning kommunikativ samaradorligiga ustuvorlik berdi. Dizayn orqali axborotni tez va tushunarli yetkazish asosiy maqsadga aylandi. Bu yondashuv reklama, tipografiya va korporativ identitet tizimlarida keng foydalanildi. Natijada grafik dizayn zamonaviy kommunikatsiyaning ajralmas qismiga aylandi.

XX asr grafikasi taraqqiyotida Bauhaus maktabining o‘rni alohida ahamiyatga ega. Germaniyada tashkil etilgan ushbu ta’lim muassasasi san’at, hunarmandchilik va texnologiyani yagona tizim sifatida talqin qildi. Bauhaus nazariyasiga ko‘ra, har bir dizayn elementi ma’lum funksiyani bajarishi kerak edi. Maktab vakillari ortiqcha dekorativlikni rad etib, geometrik shakllar va sans-serif shriftlardan foydalanishni targ‘ib qildilar. Ularning qarashlari grafik dizaynning xalqaro rivojlanishiga kuchli ta’sir ko‘rsatdi. Bauhaus tamoyillari keyinchalik ko‘plab davlatlarning dizayn maktablari va korporativ uslublarida qo‘llanildi. Shu sababli mazkur maktab XX asr grafik madaniyatining eng asosiy markazlaridan biri sifatida e’tirof etiladi.

Grafik san’at tarixida rus avangardi ham alohida o‘rin egallaydi. Mazkur yo‘nalish vakillari grafik vositalardan siyosiy va ijtimoiy g‘oyalarni targ‘ib qilishda samarali foydalandilar. Konstruktivizm oqimi dizaynda geometrik shakllar, fotomontaj va dinamik kompozitsiyalardan foydalanishni rivojlantirdi. Grafik plakatlar ommaviy axborot vositasi sifatida keng qo‘llanildi. Dizaynerlar tomoshabinning diqqatini tez jalb qiluvchi kuchli vizual yechimlar yaratishga intildilar. Natijada grafik san’at propaganda va kommunikatsiyaning muhim vositasiga aylandi. Ushbu tajribalar keyinchalik xalqaro dizayn amaliyotiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatdi.

XX asrning o‘rtalariga kelib reklama grafikasi iqtisodiy rivojlanishning muhim tarkibiy qismiga aylandi. Korxonalar va kompaniyalar mahsulotlarini targ‘ib qilish uchun professional dizaynerlar xizmatidan foydalanishni boshladilar. Reklama plakatlari, kataloglar va bosma nashrlar iste’molchilar bilan aloqa o‘rnatishning samarali vositasi bo‘lib xizmat qildi. Grafik tasvirlar orqali mahsulotning afzalliklari qisqa va ta’sirchan shaklda ifodalandi. Rang psixologiyasi va tipografik yechimlarning ahamiyati ortdi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida dizayn raqobatbardoshlikni ta’minlovchi omillardan biriga aylandi. Natijada grafik dizayner kasbi jamiyatda yuqori talabga ega mutaxassislik sifatida shakllandi.

Shveysariya uslubi yoki International Typographic Style XX asrning eng nufuzli grafik yo‘nalishlaridan biri sanaladi. Ushbu uslub qat’iy panjara tizimi, aniq tipografiya va minimalistik kompozitsiyaga asoslanadi. Dizaynerlar axborotni iloji boricha tushunarli va

tizimli tarzda taqdim etishga intildilar. Sans-serif shriftlardan foydalanish ushbu uslubning asosiy belgilaridan biri bo‘ldi. Vizual elementlar o‘rtasidagi muvozanat va mantiqiy tartib kommunikatsiya samaradorligini oshirdi. Shveytsariya uslubi xalqaro kompaniyalar va davlat tashkilotlari tomonidan keng foydalanildi. Uning tamoyillari hozirgi zamonaviy grafik dizaynda ham o‘z ahamiyatini saqlab qolmoqda.

Korporativ identitet tizimlarining rivojlanishi XX asr grafikasining asosiy yutuqlaridan biri sanaladi. Kompaniyalar o‘z brendlarini tanitish maqsadida yagona vizual uslub yaratishga intildilar. Logotip, ranglar palitrasi va tipografik elementlar tashkilotning vizual qiyofasini shakllantirdi. Grafik dizayn korxonasi va iste‘molchi o‘rtasidagi ishonchni mustahkamlovchi vosita sifatida namoyon bo‘ldi. Yirik xalqaro kompaniyalar o‘z identitet tizimlarini ishlab chiqish uchun mashhur dizaynerlarni jalb etdilar. Bu jarayon grafik dizaynning strategik ahamiyatini yanada oshirdi. Natijada korporativ kommunikatsiyada vizual birlik va izchillik muhim mezonga aylandi.

XX asrning oxirgi choragida kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi grafik dizayn tarixida yangi bosqichni boshlab berdi. Raqamli dasturlar dizaynerlarga murakkab kompozitsiyalarni tez va samarali yaratish imkoniyatini taqdim etdi. An’anaviy qo‘lda bajariladigan ko‘plab jarayonlar elektron shaklga o‘tdi. Grafik mahsulotlarni tahrirlash va ko‘paytirish jarayonlari sezilarli darajada soddalashdi. Internetning ommalashuvi esa grafik dizaynning yangi yo‘nalishlari paydo bo‘lishiga zamin yaratdi. Veb-dizayn, multimedia va interaktiv kommunikatsiya shakllari rivojlandi. Shu tariqa grafik san’at analog muhitdan raqamli muhitga faol ravishda ko‘chishni boshladi.

Xulosa:

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, XX asr grafikasi zamonaviy vizual madaniyatning shakllanishida hal qiluvchi rol o‘ynadi. Ushbu davrda yuzaga kelgan nazariy qarashlar va amaliy tajribalar bugungi dizayn amaliyotining asosini tashkil etadi. Grafik dizayn texnologik taraqqiyot, iqtisodiy ehtiyojlar va madaniy o‘zgarishlar bilan chambarchas bog‘liq holda rivojlandi. Art Nouveau, Bauhaus, konstruktivizm va Shveytsariya uslubi kabi yo‘nalishlar dizayn tarixida chuqur iz qoldirdi. Korporativ identitet, reklama va raqamli kommunikatsiya tizimlari aynan shu davrda shakllandi. XX asr grafikasi insoniyatning axborot almashish usullarini tubdan o‘zgartirdi. Shu sababli ushbu davr grafik san’ati nafaqat tarixiy, balki ilmiy va amaliy jihatdan ham katta ahamiyatga ega hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. To‘laganov S. Grafika san’atida maishiy motivlar. Toshkent, 2010.
2. Matevosyan R. XX asr o‘zbek grafikasining estetik asoslari. Toshkent, 2012.

3. Majidova.G.A. Kompyuter grafikasi va dizayn. Uslubiy qo‘llanma- Toshkent. "DiMAL" nashriyoti, 2024 - 128 bet.

4. Detecting Visual Design Principles in Art and Architecture through Deep Convolutional Neural Networks (2021).